

опонентами, насамперед Китаєм, за формування не менш сприятливого правового режиму доступу європейських суб'єктів економічної діяльності на ринки капіталів, товарів та послуг країн АСЕАН. Такі ризики для ЄС мають вже не тільки потенціальний, а й актуалізований характер, оскільки, наприклад, з Китаєм та Японією АСАЕН вже укладено двосторонні Угоди про зони вільної торгівлі, правовий режим яких може бути предметом окремої статті.

Виходячи з викладеного вище, можна зазначити, що інтегральною ціллю ЄС при фінансуванні окремих програм та проєктів, які реалізуються на території країн АСЕАН, є здійснення такого впливу на їх соціально-економічний розвиток, який забезпечив би, з одного боку, передумови для формування попиту для збуту європейських товарів та послуг на цьому ринку, стримування рівня небажаної для ЄС нелегальної міграції з неблагополучних найбідніших країн регіону, а, з іншого боку, – гальмування, попри будь-які декларації, які мають правове закріплення, процесів повномасштабної економічної інтеграції країн АСЕАН з метою недопущення зміцнення альтернативного західному ще одного східного полюсу економічної сили, поруч з Японією, Китаєм, Індією.

Укладення Угоди про зону вільної торгівлі між Європейським Союзом та АСЕАН, попри існування взаємної зацікавленості, гальмується сукупністю як геоуніверсальних чинників, зокрема, заходів протекціоністського характеру з боку країн-членів АСЕАН, так і специфічно субрегіональних – політико-правової «проблеми М'янми», яка зачіпає суттєво відмінні системи цінностей Заходу та Сходу.

The article is devoted to the legal framework of the European Union and Association of South-East Asian Nations (ASEAN) inter-regional economic relationships, which is considered to be one of EU top priorities in concluding of new generation Free Trade Agreements. Key criteria for EU's new FTA partners as well as determinants and barriers, complicating EU and ASEAN bilateral negotiations, are researched.

Стаття посвячена розгляду правових основ розвитку інтеррегіональних економічних відносин Європейського Союзу та Асоціації держав Юго-Всхідної Азії (АСЕАН), котра віднесена ЄС до основних пріоритетів касательно закінчення Соголашень о зонах свободной торгівлі нового покоління. Исследованы общие критерии, котрым должны соответствовать новые партнеры ЕС для закінчення Соголашень о ЗСТ, а также детерминанты и барьеры, усложняющие проведение двусторонних переговоров между ЕС и АСЕАН.

ОКРЕМІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ЄВРО-ОРІЄНТОВАНОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Білоусов Ю. В.,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач Лабораторії з проблем адаптації цивільного законодавства України до стандартів ЄС НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті проілюстровано напрями взаємодії правових систем процесуального права європейських країн та формування взаємоузгодженого (уніфікованого) цивільного процесуального права. Визначено напрями врахування визначених тенденцій при удосконаленні цивільного процесуального законодавства України.

Ключові слова: європейське право, цивільний процес, уніфікація, Європейський Союз, Європейський суд з прав людини, Рада Європи.

Сучасна динаміка відносин, низка причин соціально-економічного та геополітичного характеру спонукають до змін в одній із найконсервативніших галузей права – цивільному процесуальному, творення нового процесуального права, трансформації існуючих процесуальних інститутів, формування нових методів та форм регулювання процесуальних механізмів захисту порушеного, оспореного чи невизнаного права органами цивільної юрисдикції.

Розкриття в статті пріоритетних напрямів та правових проблем розвитку економічного співробітництва Європейського Союзу та Асоціації країн Південно-Східної Азії відображає певний сегмент інформаційно-емпіричної бази для подальших теоретичних та прикладних досліджень цілісної азійської стратегії Європейського Союзу із застосуванням нових для правової науки методів, зокрема, когнітивного моделювання, ситуаційного, кластерного аналізу з метою удосконалення міждисциплінарної методології для вироблення концептуальних засад гео економічної стратегії України в сучасних, майже безнадійних, умовах для її буття як суб'єкта, а не об'єкта міжнародних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Мережко А.А.* Введение в философию международного права. Гносеология международного права. – К.: Юстиниан, 2002. – 192 с.
2. *Enrique Valeri Rodrigues.* The European Union Free Trade Agreements: Implications for Developing Countries, 11/02/2010, www.realinstituteoelcano.org, 21 p.
3. *АСЕАН в начале XXI века.* Актуальные проблемы и перспективы / Л. Е. Васильев [и др.]. – М.: ИД «ФОРУМ», 2010. – 368 с.
4. *COUNCIL REGULATION (EC) No 732/2008 of 22 July 2008 applying a scheme of generalised tariff preferences for the period from 1 January 2009 to 31 December 2011 and amending Regulations (EC) No 552/97, (EC) No 1933/2006 and Commission Regulations (EC) No 1100/2006 and (EC) No 964/2007 // Official Journal of the European Union L 211/1, 6.8.2008.*
5. *Механізми забезпечення майнових прав та інтересів в Україні та Європейському Союзі в контексті концепції сталого розвитку: Монографія / За заг. ред. О. Д. Крупчана. – К.: НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. – С. 47–63. – 264 с.*

На жаль, в сучасній українській процесуальній доктрині детальних комплексних досліджень щодо місця сучасного цивільного процесуального права у глобальній системі цивільного процесу немає. Низка праць вчених-процесуалістів недостатньо повно визначає загальні тенденції розвитку європейського процесуального права та його значення для вдосконалення наявних в Україні процесуальних механізмів захисту суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів. Тому метою нашого дослідження виступає визначення загальних напрямів узгодження правового регулювання процесуальної форми з урахуванням національних та наднаціональних чинників.

Насамперед, слід визнати, що формування й розвиток сучасного цивільного процесуального права відбувається на кількох рівнях, які в багатьох випадках доповнюють один одного, що створює складну модель сучасного цивільного процесу. Так, можна визначити міжнаціональний, наднаціональний та національний рівні такої формування чи оновлення.

Міжнаціональний рівень проявляється у напрацюванні процесуальних механізмів порядку розгляду й вирішення цивільних справ з іноземним елементом (міжнародного цивільного процесу). Узгодження правил міжнародного цивільного процесу стало історично первісним, зокрема в частині визнання й виконання рішень іноземних судів, а також надання міжнародної правової допомоги. Об'єктивна потреба формування такого інституту міжнародного приватного права призвела до прийняття багатьох міжнародних та двосторонніх угод щодо регулювання цивільного процесу з іноземним елементом, а також міжнародного співробітництва щодо розгляду й вирішення цивільних справ.

Зважаючи на об'єктивну обумовленість потреб у формуванні цього права, воно й отримало чи не найповніше врегулювання як на рівні міжнародних договорів (дво-чи багатосторонніх), так і міжнародних конвенцій. Тому переважаючою формою узгодження процесуальних механізмів виступає уніфікація.

Ще одним чинником успішності такого рівня творення процесуального права є те, що ця модель судочинства враховує базові цінності для наступної його гармонізації на основі використання кращих і більш нейтральних елементів континентальної та англосаксонської систем права.

У часи закритості Української держави та її громадян від вступу у цивільні відносини з іноземним елементом питома вага справ, обтяжених іноземним елементом, була невеликою. На противагу цьому відкриття кордонів, збільшення політичного, соціально-економічного та культурного взаємообміну товарів, послуг, рух робочої сили (в тому числі нелегальний), посилення зовнішньоекономічних контактів вимагає формування адекватного механізму правового регулювання процесуального механізму захисту цивільних прав.

Тому вимагається більш активний вступ України до європейського правового простору міжнародного цивільного процесу задля формування узгодженого із міжнародними стандартами національного законодавства щодо розгляду й вирішення справ, обтяжених іноземним елементом.

Наднаціональний рівень вказує на формування правової матерії особливого типу, яскравим показником якого на європейському просторі є акти Ради Європи та Європейського Союзу і його інституцій. Особливість цього

права полягає у його наднаціональному характері, формуванні нового уніфікованого процесуального механізму та визначення змісту правосудної діяльності, завдань суду зокрема та держав в цілому щодо забезпечення ефективності й оптимальності цивільної процесуальної форми.

Одним із сегментів формування узгодженого процесуального механізму є право Ради Європи, до якого входять Конвенція про захист прав та основоположних свобод людини, рішення й практика Європейського суду з прав людини, а також рекомендації Ради міністрів. Зважимо на те, що Євроконвенція веде мову про гарантування загального права на судовий захист, вказує на зусилля держав – членів Ради Європи щодо забезпечення більш простого доступу громадян до ефективного правосуддя. Серед згаданих актів можна назвати такі: резолюції № 78 (8) від 02.03.1978 р. про юридичну допомогу та консультації та № (76) 5 від 18.02.1996 р. про юридичну допомогу у цивільних, торгових та адміністративних справах, рекомендації № R (93) 1 від 08.01.1993 р. про ефективний доступ до закону та правосуддя для найбідніших верств населення; № R (86) 12 від 16.09.1986 р. щодо заходів для недопущення та скорочення надмірного навантаження на суди, № R (81) 7 від 14.05.1981 р. щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя, № R (84) 5 від 28.02.1984 р. щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на удосконалення судової системи, № R (94) 12 від 13.10.1994 р. про незалежність, ефективність та роль суддів, № R (95) 5 від 07.02.1995 р. щодо запровадження в дію та покращення функціонування систем та процедур оскарження у цивільних та торгових справах, № R (95) 11 від 11.09.1995 р. щодо збору, обробки, надання та архівування судових рішень в правових інформаційно-пошукових системах та ін.

Особливим для визначення змісту й спрямованості сучасного цивільного судочинства має Європейська конвенція про права людини та основоположні свободи, правозастосовча діяльність Європейського суду з прав людини.

Тому справедливо В. В. Комаров називає підставою для подальших колективних зусиль з гармонізації політики підвищення ефективності цивільного судочинства фундаменталізацію прав людини та визнання права на справедливий судовий розгляд як інтегруючого фактору характеристики національних процесуальних систем [1, с. 100].

С. Ф. Афанасьєв, розглядаючи вплив загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, закріплених в Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, визначив шляхи їх реалізації при розгляді і вирішенні цивільних справ. Серед них вказується на такі:

– *автономного застосування*, якщо національна правова матерія містить недоліки або прогалини, а загальноновизнані принципи і норми міжнародного права підходять для врегулювання суспільних відносин, що виникли;

– *спільного застосування* загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права з внутрішніми юридичними правилами з метою посилення і підкріплення мотивування судових постанов, що виносяться;

– *пріоритетного застосування*, якщо загальноновизнані принципи і норми міжнародного права встановлюють інші правила, ніж ті, які передбачені ординарним федеральним законом [2].

У цілому погоджуючись із визначеними напрямами, для України важливим є дія Закону України «Про вико-

нання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», згідно зі ст. 17 якого практику Європейського суду з прав людини суди України повинні застосовувати як джерело права.

Наступним сегментом формування єдиного правового простору процесуального законодавства є право Європейського Союзу, до якого входить багато актів як первинного, так і вторинного права. Яскравим показником уніфікації є норми, які регулюють процесуальну форму діяльності Суду Європейського Союзу [3 – 5].

Окрім цього результатом гармонізації європейського процесуального права Європейського Союзу є система актів первинного права (регламентів), які у цей час складають систему європейського цивільного процесуального законодавства, а саме: Регламенти Ради ЄС: № 44/2001 від 22 грудня 2000 р. про юрисдикцію компетенції, визнання та виконання рішень у цивільних та торгових справах; № 1346/2000 від 29 травня 2000 р. про процедури неспроможності; № 2201/2003 від 22 листопада 2000 р. про юрисдикційну компетенцію, визнання та виконання рішень у сімейних справах та справ про відповідальність батьків; Регламенти Європейського парламенту та Ради ЄС: № 805/2004 від 21 квітня 2004 р. про запровадження Європейського виконавчого листа для безспірних вимог; № 1896/2006 від 12 грудня 2006 р. про створення європейського порядку здійснення платежів; № 861/2007 від 11 липня 2007 р. про процедуру розгляду дрібних спорів (спорів до 200 євро) та ін.

Національний рівень. Особливість національного рівня формування процесуального права полягає, насамперед, у тому, що національний процесуальний правопорядок вважається у межах кожної держави самодостатнім правовим явищем, який нібито не залежить від будь-яких чинників зовнішнього характеру, є продуктом власного національного правотворення. Водночас кодифікація національного процесуального права неможлива без урахування досвіду інших країн, глобальних тенденцій розвитку доктрини та практики процесуального права.

Тому слід погодитись із В. В. Комаровим, що останні кодифікації цивільного процесуального законодавства в європейських країнах підтверджують як синхронність модернізації процесуального законодавства, так і актуальність та розвиток процесуальної доктрини. При цьому спостерігається яскраво виражена тенденція конвергенції різних національних та континентальних культур цивільного процесу (цивільного процесу змагального типу і цивільного процесу інквізиційного типу), активізація пошуку моделей ефективного судочинства у зв'язку із сучасними викликами забезпечення доступності правосуддя, тенденції на рівні національного процесуального законодавства, які підтверджують в цілому конвергенцію двох відомих класичних форм цивільного процесу [1, с. 102 – 103].

Водночас нелегко погодитись із запропонованими І. Р. Медведєвим для характеристики сучасного цивільного процесу епітетами: «гібридоподібний», «квазіінквізиційний» або «квазізмагальний» [7], оскільки вони лише частково відображають сутність явища, несуть більше психоемоційну, ніж правову його характеристику.

Вже неодноразово звертається увага на те, що найбільш яскравим прикладом розуміння трансформаційних процесів у сучасному процесуальному праві, в тому числі держав із

давніми традиціями формування оптимальної процесуальної форми захисту порушеного, оспореного чи невизнаного права, є реформування цивільного процесуального права Англії (С. Ф. Афанасьєв, І. Р. Медведєв, О. В. Кудрявцева) [2; 6; 7].

Наголошується на тому, що одним із напрямів судової реформи Англії – зближення з європейськими стандартами і, як наслідок цього процесу, – відхід, зміщення чистої змагальності як типологічної характеристики англосаксонського цивільного процесу країн загального права [7], нівелювання відмінностей між англосаксонською та континентальною системами права. Це зближення проходить за такими напрямками: кодифікація англійського законодавства (прийняття і введення в дію нового процесуального кодексу), спеціалізація судів, диференціація судових процедур, стимулювання примирних та альтернативних способів вирішення правових спорів [2, с. 10]. Крім цього, С. Ф. Афанасьєв наголошує на тому, що англійська реформа вплинула на розвиток процесуального права європейських країн, а також Російської Федерації. Цей вплив привів до збагачення вмісту процесуального законодавства деяких європейських держав і російського законодавства, зокрема, введено досудову форму взаємодії сторін з метою визначення складу доказів і аргументів, що подаються протилежною стороною, стало можливим винесення проміжних рішень та проведення попередніх забезпечувальних заходів російськими арбітражними судами [2, с. 10].

Для України та багатьох інших європейських держав питання узгодження, гармонізації, єдності й диференціації мають ще особливості національного характеру. Яскравим прикладом для України є реалізація принципу територіальності та спеціалізації в судовій системі, в результаті чого за наслідками останнього етапу судової реформи 2010 року в Україні існують виключно спеціалізовані суди. Створення різних гілок судової системи тягне за собою творення нового процесуального права вузькогалузевого характеру, розвиток наукової доктрини за відповідними напрямками процесуального права, інколи без урахування паралельних досліджень та досвіду наявних напрацювань, їх дублювання, неузгодженості термінології, застосування тих чи інших процесуальних механізмів та інститутів тощо. Про аналогічні проблеми в Російській Федерації та Республіці Білорусь тією чи іншою мірою вказували Н. А. Громошина [8] та Т. С. Таранова [9].

Уніфікаційні, гармонізаційні процеси творення нового права чи оновлення чинного мають різну оцінку вчених, оскільки у результаті гармонізації може очікуватися зменшення негативних наслідків, пов'язаних із вирізними рисами, наявними у правових та законодавчих системах [1, с. 118]. Хоча це може призвести до нівелювання національних традицій правового регулювання цивільних процесуальних відносин. Не може нівелюватись самотність національних процесуальних систем з урахуванням специфіки їх історичного розвитку, доктринальних поглядів, стану судової практики та інших факторів. У цьому сенсі на фоні глобалізації не можуть зніматися не менш важливі наукові проблеми – національної ідентичності цивільного процесу [1, с. 105 – 106].

Аналізуючи викладене, вважаємо, що існує кілька способів формування оновленого цивільного процесуального права, як і європейського права, в цілому.

Один з методів – реформування свого національного законодавства з орієнтуванням на сучасні і ефективно діючі однотипні положення, закріплені іншими правовими системами, що, поза сумнівом, приводить до їх зближення. Так, в континентальному праві можна виокремити інститути загального права: розкриття доказів, перехресний допит свідків сторонами, спрощені види судочинства, групові позови. І, навпаки, в системі загального права з'являються інститути, властиві раніше лише системі континентального права, наприклад, акти (кодекси процесуального права), що кодифікують, посилення активності судді в процесі.

Інший – механізм уніфікації, укладення міжнародних конвенцій, угод, договорів. Такі акти вирізняє вища юридична сила розпоряджень цих документів порівняно з внутрішніми законами держав – учасниць конвенцій. І якщо серед універсальних правових категорій цивільно-ного змісту досягнуто чималих успіхів, то в частині вирішення комерційних спорів з іноземним елементом прогрес значно менший [6, с. 5 – 6].

З цього можна визначити низку таких висновків, які мають значення для подальших наукових досліджень:

1. Універсалізм – наслідок загальної глобалізації, він визначає процесуальну форму зрозумілою й прийнятною до використання в умовах насичених міжнародним елементом цивільних відносин. З іншого боку, цивільний процес кожної держави не тільки може, а й повинен мати свої особливості, обумовлені національними чинниками формування цивільної процесуальної форми.

2. Визначальним для цивільного процесу України з огляду на вищевикладене є визначення (типологія) моделі сучасного цивільного процесу задля визначення доцільності, придатності та підвищення ефективності існування тих чи інших процесуальних інститутів чи норм.

3. Обрання методу формування права має визначитися з урахуванням суті справ, характеру відносин, наявності особливих ознак та характеристик, особливостей регулювання матеріальних відносин, які стали предметом судового розгляду.

4. Наукові дослідження мають проводитись з урахуванням вищевказаних рівнів (міжнаціонального, наднаціонального та національного) для визначення спільних та взаємодоповнюючих тенденцій формування нового про-

цесуального права. Аналогічно повинно проводитись вивчення процесуального права.

5. Наостанок слід зауважити, що, враховуючи взаємозв'язок матеріального та процесуального, уніфікація процесуального права можлива настільки, наскільки є можливою уніфікація матеріального (цивільного, приватного, комерційного) права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Комаров В. В.* Гражданский процесс в глобальном контексте / В. В. Комаров // Юридическая наука и образование. – Х., 2009. – Вып. 2. – С. 95 – 125.

2. *Афанасьев С. Ф.* Право на справедливое судебное разбирательство: теоретико-практическое исследование влияния Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод на российское гражданское судопроизводство : автореферат дис. на соискание ученой степени док. юрид. наук: спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / С. Ф. Афанасьев. – Саратов, 2010. – 55 с.

3. *Комарова Т. В.* Суд Європейських Співтовариств і національні суди держав – членів Європейського Союзу у становленні інтеграційного порядку / Т. В. Комарова // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 1. – С. 99 – 105.

4. *Комарова Т. В.* Вплив Суду Європейських Співтовариств на право Європейського Союзу / Т. В. Комарова // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Право. – 2008. – Вип. 9. – С. 24 – 27.

5. *Комарова Т. В.* Юрисдикція Суду європейських співтовариств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / Т. В. Комарова; КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – 24 с.

6. *Кудрявцева Е. В.* Современная реформа английского гражданского процесс: автореф. дис. на соискание ученой степени док. юрид. наук: спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Е. В. Кудрявцева. – М., 2008. – 52 с.

7. *Медведев И. Р.* Гражданский процесс Англии и США: повышение ответственности сторон за свои объяснения и действия / И. Р. Медведев // Правоведение. – 2007. – № 1. – С. 136 – 151.

8. *Громошина Н. А.* Дифференциация и унификация в гражданском судопроизводстве: автореф. дис. на соиск. научн. степени док. юрид. наук: 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Н. А. Громошина. – М., 2010. – 49 с.

9. *Таранова Т. С.* Проблемы унификации доказывания в гражданском и хозяйственном судопроизводстве: автореф. дис. на соиск. научн. степени док. юрид. наук: 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Т. С. Таранова. – Мн., 2009. – 48 с.

Directions of interaction of legal systems of procedural law of the European countries and the formation of mutually (unified) civil procedural law are illustrated in the article. Directions of incorporation of certain tendencies to improve civil procedural legislation of Ukraine are specified.

В статье проиллюстрированы направления взаимодействия правовых систем процессуального права европейских стран и формирование взаимосогласованного (унифицированного) гражданского процессуального права. Определены направления учета определенных тенденций в ходе усовершенствования гражданского процессуального законодательства Украины.

ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ У СУДОВИЙ ПРОЦЕС ЯК СКЛАДОВА НАБЛИЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Бондаренко-Зелінська Н. Л.,

кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник Лабораторії з проблем адаптації цивільного законодавства до стандартів ЄС НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті розглядаються проблеми та перспективи забезпечення відповідності національної правової системи України стандартам Європейського Союзу та створення ефективного механізму захисту прав та свобод людини і громадянина шляхом запровадження медіації у цивільний процес України.

Ключові слова: альтернативне вирішення правових спорів (АВС), європейські стандарти, медіація.